

A MŰFAJISÁG LEZÁRHHATATLAN KÉRDÉSE

Bazsányi Sándor: *Nádas Péter*

Bazsányi Sándor 2010-ben megjelent „...testének temploma...”¹ című tanulmánykötetét Radnóti Sándor „a Nádas-recepció jelentős állomásaként”² üdvözölte. Recenziójában a nyolc évvel ezelőtt megjelent kötetet, amelynek középpontjában az *Emlékiratok könyve* és a *Párhuzamos történetek* elemzése áll, egy akkor még nem létező Nádas-monográfia fontos előkészületeként értékelte. E hiány betöltésére pedig maga Bazsányi vállalkozik tavaly megjelent *Nádas Péter* című könyvével, amelyben *A Bibliától a Világló részletek*ig tekinti át az író eddigi munkásságát, a kronológiát követve és műfajok szerint kategorizálva. Elemzéseiben *Nádas Alkat és szövegszerkezet*³ című esszéjében felvázolt elvre alapozva a mondatok felépítésére, stílusára, szövegbeli alakítására és működésére fókuszál, hogy azok életművön belüli változásait követve vázolja fel hol implicit, hol explicit módon a szépirodalmi *Nádas Péter* alkattát. Emellett a monográfia kitekint az életmű állomásainak történeti kontextusára, és folyamatosan utal a transztextuális vonatkozásokra, megvilágítva az időrendben egymástól távolabb eső írások közti kapcsolódásokat és a világirodalmi előképeiket is. A szövegekkel eltérő terjedelemben és mélységben foglalkozik, amivel a monográfus árnyalja az egyes kötetek szépirodalmi és életműbeli jelentőségét, valamint jelzi saját preferenciáit. A fókuszba – természetesen – a nagyregények kerülnek, különösen a *Párhuzamos történetek*, amelyre Bazsányi egy hosszú és tartalmas fejezet mellett a *Függelékben* is figyelmet fordít.

Írásomban az életmű utóbbi két nagy prózai teljesítményére fókuszálok; a *Párhuzamos történetek* és a *Világló részletek* monográfiabeli olvasatára a recepció fényében. Az ezredforduló után megjelent szövegek kapcsolódásaival az önéletrásról eddig publikált kritikák nagy része foglalkozott, Bazsányi pedig számos új közös pontot mutat fel elemzésében. Azonban érdemes megnézni a jövőre tizenöt éves nagyregény irodalomtudományos feldolgozását meghatározó irányvonalakat, valamint azt is, hogy melyek lettek a memoár értelmezésének csomópontjai, hiszen a befogadástörténet első hullámát a monográfia mindenképpen lezárja.

Az itt tárgyalt szövegek közös előzményeként Bazsányi az általa önéletrásként kategorizált *Évkönyvet* tekinti – szemben Balassa Péter esszégyűjtemény-meghatározásával –, amelyben már megjelenik a memoár összetett beszédmódjában és írástechnikájában később visszatérő „műfaji-hangfekvésbeli kevertség igénye és szöveggyakorlata” (278.).⁴ Egyúttal az *Évkönyv* első fejezetében vázolja fel Nádas a *Párhuzamos történetekben* megvalósított „káosz” mintájára épülő szerkezet elvét,⁵ valamint zárlatában a későbbi nagyregény margitszigeti vizele-jelenetének előképe is feltűnik (485–487.).

¹ Bazsányi Sándor: „...testének temploma...”. *Erotika, ironia és narráció Nádas Péter prózájában*, Műút, Miskolc, 2010.

² Radnóti Sándor: Az erotikus, az ironikus, az elbeszélő, *Élet és Irodalom*, 2011. szeptember 9.

³ Nádas Péter: *Alkat és szövegszerkezet*. In: Uő.: *Esszék*, Jelenkor, Pécs, 2001, 50.

⁴ Bazsányi Sándor: *Nádas Péter*. Jelenkor, Budapest, 2018. (A szöveghehelyek oldalszámára zárójelben utalok az idézetek után.)

⁵ Nádas Péter: *Évkönyv*, Jelenkor, Pécs, 2000, 13–14.

A Párhuzamos történetekről

Bazsányi megközelítése szerint a regény szerkezetét, műfajiságát és mondatpoétikáját is a „komor antropológiai belátás és történelemszemlélet” (395.) határozza meg, amelynek előzményei már a kilencvenes években megjelennek Nádas értekező prózájában. Ez a „komorság” szervesül a – Bazsányi olvasatában – ironikus, szenvtelen elbeszélői hangban, amely közvetíti a huszadik századi történelem borzalmainak (különböző mértékben) kiszolgáltatott szereplők történeteit. Elemzésében fokozatosan közelít a szöveghez; a regény történelem- és emberképének meghatározása után a fejezetek katalógusszerű számbavételével tekinti át a bennük megidézett regényforma műfaji változatait (426.), eljutva végül a „semleges látású” elbeszélő összetett hangjának vizsgálatához. Értelmezése szerint a különböző műfaji kódok (például bűnügyi, család-, város-, nevelődési és szerelmi-erotikus regény stb.) heterogén együttállása a káosz elvét egyszerre követő és megvalósító szerkezetből következik. Ezek folytonos cseréjével létrejön „[...] a célelvű történetmondást helyettesítő műfaji narratíva” (427.), amellyel az elbeszélő újabb és újabb nézőpontokat kínál a regényvilág megtekintéséhez. Ezzel együtt Bazsányi sorra veszi a „határáthágási” technikákat, amelyekkel létrejönnek a különböző idősíkok, helyszínek és szereplők közötti párhuzamok, kapcsolódások. Ezek az „átcsúszások” nemcsak az egyes fejezetek között és azokon belül valósulnak meg, hanem a regény mondatpoétikáját is meghatározzák. Ennek eredménye az elbeszélő és a szereplők tudatmozgásának találkozásai, a sűrű nézőpont- és beszédmódváltások, a különböző nyelvezetek és stílusok egymás mellé rendelése. Bazsányi nemcsak részletesen elemzi a *Párhuzamos történetek* sajátos ritmusú, „törésvívű mondatpoétikáját” (509.), hanem az életműbeli előzményeit is számba veszi. Így jut el végül elemzése legizgalmasabb részéhez; a regény harmadik kötetének elején álló *Anus mundi* című fejezet szoros olvasásához, ahol az elbeszélő a különböző idők történéseinek összehangolásával párhuzamosan a szereplői tudatok határait is lebontja – így prezentálva a szövegtesten azt a „cserebomlást”,⁶ amely a történetkezelés szintjén az ábrázolt testek között megy végbe.

Fontos szót ejteni a regény befejezettségének problémájáról, amely a recepció első hullámanak⁷ egyik neuralgikus pontja. Ebben az esetben (is) erősen befolyásolták a befogadást az interjúk, amelyekben Nádas a negyedik kötet lehetőségéről beszélt. Több recenzió is erre a kijelentésre hivatkozva kritizálja vagy éppen üdvözli a regény új szereplőket bemutató és számos kérdést nyitva hagyó zárlatát. Margócsy István a történetek elrendezése mögött feltételezett elv magyarázatát hiányolja,⁸ Sári B. László értelmezésében pedig a befejezetlenség „olyan formai hiányérzetet hagy maga után, mely az egész nagyszabású vállalkozás értelmét [...] megkérdőjelezi”.⁹ Ennél finomabban fogalmaz – a Nádas-interjúkra hivatkozó – Németh Gábor, aki – hasonlóan Sári B.-hez – elismeri a regény poétikai lezárhatatlanságát, ugyanakkor hiányolja a szerző által emlegetett negyedik kötetet.¹⁰ A kérdés monográfiában felvázolt „megoldásához” legközelebb Radnóti javaslata áll, amely szerint a szöveg kompozíciós elvéből következik a párhuzamosságoknak alárendelt történetek széttartása és befejezetlensége, és ez a megszokott olvasói stratégia kizökkentését is generalja.¹¹ Bazsányi a *Párhuzamos történetek* „végérvényes félbehagyása” (419.) mellett érvel, amelyet a szerkezetből adódó szükség-

⁶ Bazsányi a regényből kölcsönzi a metapoétikai kifejezést, amely egyúttal Goethe *Vonzások és választások* című regényének eredeti címére [*Die Wahlverwandtschaften*] utal.

⁷ Ez a *Testre szabott élet. Nádas Péter Sajat halál és Párhuzamos történetek című műveiről* (szerk. Rác I. Péter, Kijárat, Budapest, 2007) című kritikagyűjtemény megjelenésével zárul.

⁸ Margócsy István: Margináliák [a *Párhuzamos történetekről*]. In: *Margináliák. Kritikák több hangra*, szerk. uó., 2000–Palatinus, Budapest, 2009, 239.

⁹ Sári B. László: Egy anakronisztikus regény. In: *Testre szabott élet*, i. m., 269.

¹⁰ Németh Gábor: Hassliebe. Uo., 211.

¹¹ Radnóti Sándor: Az egy és a sok. Uo., 226–229.

szerű megoldásnak tekint.¹² A regény felépítésére utaló címben hangsúlyozott *párhuzamosság* azt implikálja, hogy a történetek csak egy megragadhatatlan, imaginált és ábrázolhatatlan végpontban találkozhatnak. Ezért „[a] megoldás a meg nem oldás” (419.), vagyis a történet-szálak nyitva maradnak, kapcsolódásaik esetlegesek, és a harmadik kötet végén „sem érnek össze valamiféle célelvű, távlatos magasságból bonyolított ösztörténetben” (415.).

Ezzel remekül mutatja meg, hogy a recepcióban a negyedik kötet körül kialakult hiánynarratíva valójában elhibázott, mert a *Párhuzamos történetek* három megjelent kötetében képes felmutatni és megvalósítani saját poétikai vállalását.¹³ Azonban a monográfus „félbeagyottság” kifejezése túl erősnek tűnik számomra, különösen az általa példaként említett 1989-es németországi szálon játszódó Carl Maria Döhring és Kienast nyomozó történetével kapcsolatban (415–416.). Talán éppen ez a regény leginkább lekerekített történet-szála, hiszen *A boldogság fűszere* című fejezetben nemcsak az első kötetbeli alsóneműboltban vásárló Döhring jelenetének elemei (*Varázstükörben önmagát* című fejezet) ismétlődnek variálódva Kienast parfümbolti látogatásában (445.), hanem álmának bizonyos részletei is újrajátszódnak családja pfeileni tanyáján. Az első kötet *Isolde szerelmi haláldalát* című fejezetében – amelyről utólagosan tudjuk meg, hogy az ifjú Döhring álma – a pfeileni lágér őreként dolgozó nagyapját, Hermann Döhringet megölik a kiszabadult foglyok, miközben ő a fáskamrából tart visszafelé a házába. 1989 karácsonyán pedig *majdnem ugyanúgy* hagyja el Carl Döhring *ugyanazt* a fáskamrát, amikor őt a háta mögött megszólaló Kienast rémiszti meg. Itt tehát az első kötet jelenetével, amelyben Döhring az álombéli szilva elfogyasztása után a valóságban is összepiszkítja magát, nagyon hasonló áttételes mechanizmus jön létre. A szöveg a tartalmi ismétlés mellett szintaktikai azonosságokkal hangsúlyozza az eltérő valóság szinteken játszódó jelenetsorok közti kapcsolatot.¹⁴ Írásomban eltekintek a szöveghelyek közötti kapcsolódások részletes elemzésétől, azt azonban fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy szerkezeti és poétikai szinten is egyfajta keretezés valósul meg. A holokauszt borzalmaiban elkövetőként részt vevő Hermann Döhring unokája és az Annaberg melletti fajkutatókat végző internátusból megszöktetett Kienast fia, az utódok generációi találkoznak Pfeilenben, az egykori lágérhez közel eső birtokon. Az elkövető¹⁵ „rajtaütésének” körülményei majdnem megegyeznek, és míg a negyvenes évekhez köthető álombéli síkon Hermann Döhring meghal, addig Carl Döhring és Kienast története közös határátlépéssel zárul.

Ezért az utolsó Németországban játszódó fejezetként *A boldogság fűszere* már előkészíti a *Párhuzamos történetek* záró két fejezet „codáját”, amely a regényfolyam befejezettsége mellett érvelő – Bazsányi által is hivatkozott – Dunajcsik Mátyás értelmezésében a szöveg polifonikus „zenei narratívájának”¹⁶ lezárása. Döhring megidézett álma az utolsó fejezetben bemutatott új szereplő, Bizsók éber álmának párhuzamosává (is) válik, amelyben visszatér(ünk) Pfeilen környékére, valamint további motivikus kapcsolódásokat is kialakít a szöveg.¹⁷ Továbbá a regény lezártsága mellett szól Radics Viktória finom elemzése a *Szépségének szerelmese* című fejezetről, amelyben Bizsókot a második világháború traumájának egyéneken túli, közös tapasztalatát álmában és emlékeiben is hűségesebben magában hordozó alakként értelmezi.¹⁸ Ezzel tulajdonképpen visszajutunk Bazsányi megállapítá-

¹² Ezt az értelmezést Bazsányi a regény megjelenését követő kritikájában fogalmazta meg a *Holmi* 2006. júniusi számában, amelyben Radnóti Sándor és M. Tóth Éva mellett írt a kötetéről.

¹³ Bojtár Endre *Marginaliákhoz* fűzött kommentárjában például határozottan kijelenti, hogy „a regény nagyon is befejezett, kerek egész”. Lásd: Margócsy, i. m., 239.

¹⁴ Lásd: Nadas Péter: *Párhuzamos történetek*, Jelenkor, Budapest, 2016. I. 116. és III. 452.

¹⁵ Ne feledjük, hogy Döhringben Kienast a Tiergartenben megtalált hulla gyilkosát sejtí.

¹⁶ Dunajcsik Mátyás: *Őszből a télbe*, *Holmi* 2008/3, 402.

¹⁷ Ehhez lásd: Radics Viktória: *Visszatérés a regényvilágba*. In: *Párhuzamos olvasókönyv*, szerk. Csordás Gábor, Jelenkor, Budapest, 2017, 363–365. [Második, bővített kiadás]

¹⁸ Radics Viktória: *Bizsók szemüvege* avagy a perifériás látás, *Holmi*, 2014/3, 304.

sához, miszerint a náci fajelmélet olyan motívum, amely „[...] kisugárzik a regény egészére, a »párhuzamos történetek« mindegyikére” (399.).

Szembetűnő, hogy Bazsányi elemzésének kulcsszavai – úgymint az „antropológiai szempont”, a „káosz”, a mondatok „ortopéd jellege” és a „szenvtelen” nézőpontú, majd később „semleges látású”¹⁹ elbeszélő – mind a regény megjelenését követő Nádas-interjúból származó kifejezések.²⁰ Ráadásul az író 2005-ben emellett publikálta – mintegy az olvasáshoz és értelmezéshez nyújtott segédletként (vagy inkább irányelvként?) – rövid szövegét a *Párhuzamos történetek* szerkezetéről.²¹ Kétségtelen, hogy Nádas nyilatkozatai²² rendkívül izgalmasak, különösen egy olyan nagyregénnyel kapcsolatban, amely folyamatosan kihívások elé állítja az értelmezőket és a széles olvasóközönséget egyaránt. Ugyanakkor éppen a szöveg megjelenését követő vegyes kritikai visszhang mutatja meg, hogy a szerző által felajánlott értelmezési szempontrendszer mennyire kétélű fegyver. Ékes példája ennek Margócsy nagy port kavaráó írása, amelynek felütésében a *Párhuzamos történetek*et „egy nagy írónak hatalmas kudarcaként”²³ jellemzi, majd a korábbi esszéikben és interjúkban felvázolt nádas világvég vagy „ideológia” illusztrációjává²⁴ degradálja. Írásának belső feszültsége abból (is) fakad, hogy az interjúkban kirajzolódó nádas nézőpontot igyekezett rápróbálni a regényben olvasottakra, és e megközelítés problematikussá mivoltát Bojtár Endre több ponton hangsúlyozta a kritikához fűzött kommentárjaiban.²⁵

Mindezzel nem a Nádas által felvetett értelmezési szempontok érvényességét vitatom. Nehéz is volna például az embertani vonatkozás nélkül beszélni a szövegről, amelynek egyik legfőbb erénye a szereplők testi és lelki folyamatainak aprólékos ábrázolása. Azonban megfigyelhető, hogy a recepció első hulláma számára az interjúk szinte megkerülhetlenné váltak; akár elismerték, akár kritizálták a regényt a bírálók, a nyilatkozatokra hivatkozva fejtették ki véleményüket, más esetekben pedig a szerző által megfogalmazott szempontok határozták meg elemzésük irányvonalát. Ennek rendellenességére először Szilágyi Zsófia hívta fel a figyelmet, arra a következtetésre jutva, hogy a *Párhuzamos történetek* a kritikai közeg öndefiniálását elősegítő mű lehet.²⁶

A regényről írt 2006-os kritikájában²⁷ Bazsányi még függetlenül elemzését a Nádas által előre megadott szempontrendszerrel, de a monográfiába már szervezven belesimulnak az író meghatározásai saját művéről. Ezt természetesen tekinthetjük a vizsgálat eltérő mélységéből adódó következménynek – hiszen itt egy életmű tárgyalása zajlik, közel nyolcszáz oldalon keresztül –, azonban szükséges lenne bizonyos mértékű távolságtartás Nádas interjúbeli kijelentéseitől.²⁸ Ennek hiánya különösen az elemzés azon pontjain zavaró, ahol Bazsányi saját értelmezését igazolja, erősíti interjúidézetekkel. Így például a

¹⁹ „Le kell vetkőzni, föl kell öltözni...”. Nádas Péterrel Németh Gábor beszélget. In: *Párhuzamos olvasókönyv*, i. m., 185–205.

²⁰ Mindig más történik. Nádas Péterrel beszélget Károlyi Csaba, *Élet és Irodalom*, 2005. november 4.

²¹ Nádas Péter: A szerkezet és a cselekményminták a *Párhuzamos történetek* című regényben, *Élet és Irodalom*, 2005. november 4.

²² Lásd még: „Hirtelen valami olyasmi közelébe kerül...”. Nádas Péterrel beszélget Darabos Enikő. In: *Párhuzamos olvasókönyv*, i. m., 208–244.

²³ Margócsy, i. m., 235.

²⁴ Uo., 237.

²⁵ Uo., 237. és 244.

²⁶ Szilágyi Zsófia: Hagyományon innen és túl, *Bárka*, 2006/3, 118.

²⁷ Bazsányi Sándor: Hiába ír, *Holmi*, 2006/6, 791–800.

²⁸ Amit például Szilágyi Zsófia megtesz: „A Nádas-regény által felkínált, legizgalmasabb olvasásmód akkor is a kapcsolatok létesítése, ha Nádas önértelmezésébe ez nem fér bele: amikor az íróval készített nagyinterjúban Károlyi Csaba hasonló olvasásmód érvényességéről kezdett beszélni, Nádas ezt az ő »saját rendteremtési önkényének« titulálta, a káoszt nevezve a mű alapstruktúrájának.” Szilágyi, i. m., 120.

regény mondatainak „egyidejűleg tettető és leplező ironiáját” (513.) bemutatva a stílusmentességet megvalósítani kívánó Nádas idézi (514.), és a „kaotikus világrend” szövegbeli megképzésével kapcsolatban az író „[...] esszéiben és nyilatkozataiban bőséggel kifejtett világlátásából fakadó regényszerkezet (és regényeszme) nyitva hagyott kérdéseiről” (427.) beszél. Mindez szükségtelen, mert a monográfia eredeti célkitűzését, amely a nádas-i alkat kutatására koncentrálna a mondatpoétika és a műfajok tükrében, leginkább a szövegek szoros olvasásával tudja megvalósítani.

Bazsányi viszonylag tág apparátussal dolgozik; elemzése több pontján is foglalkozik a regény külföldi visszhangjaival, valamint az *Anus mundi* mondatainak aprólékos értelmezésénél a fordítások megoldásait is áttekinti (524.). Ám a hivatkozott irodalmak tekintetében erős hangsúlyeltolódás figyelhető meg. Míg a korai recepció fontos írásait szinte kivétel nélkül idézi, addig a regényről 2010 után megjelent magyar nyelvű tudományos munkák közül összesen ötöt említ (a *Függelék* két fejezetét is számítva).²⁹ Ez azért furcsa, mert a *Párhuzamos történetek* körüli diskurzus szempontrendszerre sokkal széttartóbb és izgalmasabb a korai kritika viszonylag egybecsengő meglátásainál, amelynek egyik oka, hogy az újabb értelmezések többsége eltekint a regény egészének tárgyalásától. Résznarratívákat, történeteszaklatokat, motívumokat és fejezeteket emelnek ki, és elemzéseikből elhagyják a szöveg egészét átfogó, általános érvényű kijelentéseket.³⁰ Az eltérő értelmezési irányok pedig nemcsak a regény poétikájának rendkívüli rétegzettségét és összetettségét bizonyítják, hanem a totalitásgénnyel fellépő, a regényvilág egységes megragadására törekvő megközelítést is mellőzik, amelyet a „káosz” mintáján alapuló szerkezet alapvetően akadályoz, elutasít.

A monográfia *Függelékének* első, *Képek, terek, szövegek* című fejezetében Bazsányi egy sokáig érdemtelenül kevés figyelmet kapott szemponttal foglalkozik: a regény térábrázolásával.³¹ Egészen meglepő, hogy a megjelenést követő kritikákban csak elszórtan esik szó a regény helyszíneinek részletes leírásáról; az értelmezések szinte kizárólag a szerkezetre, valamint a testrepresentáció nyelvi-stilisztikai sajátosságaira korlátozódnak. Sári B. László az atmoszférateremtő ábrázolásban az elbeszélő „jelentés feletti kényszeres”³² uralmát látja, azonban rámutat arra is, hogy az épületek egykori történelmi-kulturális közegük eltűnését, jelenbeli hiányát tanúsítják.³³ Meglátását Bacsó Béla írása pontosítja: „[a]z alakformálás éppen ezekben a terekben történik meg, olyan térben, amelynek múltja a tárgyakban

²⁹ Ennek oka az is lehet, hogy Bazsányi monográfiabeli írásának váza két korábbi szövegéből áll össze. A *Történelemkép–Emberismeret* című alfejezet elődje: Bazsányi Sándor: *Történelmi pornográfia – érzéki emlékezet*. Nádas Péter *Párhuzamos történetek* című regényéről. In: *Filozófus a műteremben. Tanulmányok Radnóti Sándor 70. születésnapjára*, szerk. Somlyó Bálint – Teller Katalin, Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 221–229. A további alfejezetek pedig korábbi tanulmánykötetének részletei: Bazsányi 2010, 196–266.

³⁰ Példaként egy-két tanulmány az utóbbi évekből, amelyek Bazsányinál nem szerepelnek: Forgách András: Nádas és Ovidius. Szövésminták Publius Ovidius Naso és Nádas Péter írásművészetében (különös tekintettel a Klára-szerelem fejezeteire a „Párhuzamos történetek”-ben), *Holmi*, 2014/3, 290–298.; Nemes Z. Márió: Az ember lenyomata és a maradvány esztétikája. Megjegyzések a *Párhuzamos történetek* antropológiai dimenziói kapcsán. In: Uő.: *Képkötő elevenség. Esztétika és antropológia a humanitás határvidékén*, ELTE BTK Filozófiai Intézet – L’Harmattan – Magyar Filozófiai Társaság, Budapest, 2015, 110–138.; Selyem Zsuzsa: Tiergarten. Az állat mint metafora, mint performatív kifejezés, mint hasonlat és mint jelző Nádas Péter *Párhuzamos történetek* című regényében, *Jelenkor*, 2015/7–8, 856–863.

³¹ A szerző korábban két helyen is foglalkozott ezzel. Lásd: Bazsányi 2010, 268–294. és Bazsányi Sándor – Wesselényi-Garay Andor: „...olykor egyetlen műfogás...”. Nádas Péter: *Párhuzamos történetek*. In: Uők.: *Kettős vakolás. Terek – szövegterek*, Kalligram, Pozsony, 2013, 323–368.

³² Sári B., i. m., 266.

³³ Uo., 267.

némán veszi körül lakóját [...]”³⁴ Vagyis az alakok érzékeléséről, érzéseiről és emlékeiről éppen azon keresztül tudunk meg új dolgokat, ahogyan ők a saját történetiséggel rendelkező terekben mozognak, interakcióba lépnek környezetükkel.³⁵ Ezt mutatja meg Bazsányi is a *Párhuzamos történetek* elbeszélőjét jellemző, plasztikusan ábrázoló nyelvezet vizsgálatával, amelyet kiterjeszt az *épülettetek* ekphrasziszára, pontosabban az építészeti utópiákat elrontva felmutató Oktogon téri és Pozsonyi úti épületek tárgyalására. A bérpalota és az újlipótvárosi lakóház is az elbeszélő érzéki leírásának tárgyai, szöveges bemutatásuk szerkesztésben áll az őket érzékelő szereplők tapasztalatával és az ezt megragadó „test-szerű prózával” (696.). Ezért nem elég a szöveg homlokzatát alkotó testreprezentációra koncentrálni; az antropológiai szemléletből fakadó, átfogó igényű emberábrázolás mélységének feltárása nem lehet teljes az alakokat körülvevő tér vizsgálata nélkül. Hiszen utóbbi – ahogyan Bagi Zsolt is rámutat³⁶ – legalább annyira hordozza magán (és magában) a történelem nyomait, mint a szereplők teste.³⁷ A regény térpoétikája természetesen nem csak a privát lakóterek vonatkozásában érdemes az elemzésre; Bagi például a helyszínek egymáshoz való viszonya alapján vizsgálja a szöveg sajátos időkezelését, a múlt és a jelen egymást átható működésének megjelenítését (406.). A *Párhuzamos történetek* antropológiájának és a térpoétikájának kapcsolódásai pedig leginkább a Margitsziget több szempontból is átmeneti, köztes helyszínén mutatkoznak meg, amelynek szubverzív jellegét Darabos Enikő³⁸ és Nemes Z. Márió³⁹ elemzi részletesen.

A Világoló részletekről

A nádasai mondatot és alkotót körülíró kötet tökéletes végpontja a *Világoló részletek*,⁴⁰ hiszen az önéletírásként kategorizált szöveg az életmű számos témáját, alakját, motívumát, szövegtechnikai és poétikai fogását megidézi, miközben el is tér minden korábbi írástól: „[...] már megint mindent újraindít, mindent újra kell gondolni, újra kell értelmezni”.⁴¹ Az emlékezés asszociatív működése mentén szerveződő írás a monográfia számos pontján hangsúlyozott műfajiság kérdését önmagán mutatja fel.⁴² A *Világoló részletek* folyamatosan (túl)hangsúlyozza távolságtartását a fikciótól (például: I. 324., II. 372.), alcímében *emléklapokat* nevez meg, és maga Nádas is elmondta, hogy itt dokumentumokra és hosszas kutatómunkára alapozott memoárról van szó.⁴³ Ennek ellenére úgy tűnik, a kritikusok többsége nem tudja nem regényként olvasni a *Világoló részleteket*. Vagyis a szöveg meghatározása itt nem abban az értelemben kérdéses, mint a műfajának különböző mintáit regényként megidéző *Párhuzamos történetek* esetében. Paradox helyzet áll fenn: a recepció egy része

³⁴ Bacsó Béla: (Olvasási kísérlet). In: *Testre szabott élet*, i. m., 140.

³⁵ Ez leginkább a több fejezeten átívelő és a recepcióban is jól reflektált, a Pozsonyi úti lakásban játszódó Gyöngyvér-epizódra érvényes.

³⁶ Bagi Zsolt: Realizmus. A *Párhuzamos történetek* és a dolgok állása. In: *Pontos észrevételek Mészöly Miklóstól Nádas Péterig és vissza*, szerk. Úó., Jelenkor, Budapest, 2015, 235–266.

³⁷ Vö. Radics Viktória: Hogyan van jelen a történelem és más szenvedések, *Jelenkor*, 2015/7–8, 850–856.

³⁸ Darabos Enikő: A néma test diskurzusa. A saját mássága mint az individualitás kritériuma Nádas Péter *Párhuzamos történetek* című regényében. In: *Testre szabott élet*, i. m., 305–357.

³⁹ Nemes Z., i. m.

⁴⁰ Nádas Péter: *Világoló részletek*, Jelenkor, Budapest, 2017.

⁴¹ Bagi Zsolt: Szakmai problémák. Magyarázatok a *Világoló részletek*hez, *Műút*, 2017/062, 47.

⁴² „A műfaji-hangfekvésebeli kevertség igénye és szöveggyakorlata fogalmazódik meg újra, jókora léptékváltással és tematikus feldúsulással, Nádas 2017-es önéletírásában” (278.).

⁴³ Károlyi Csaba: Ez a kicsi én nem tűri, hogy a szabadságában gátolják. Beszélgetés Nádas Péterrel, *Élet és Irodalom*, 2017. április 13.

regénynek tekint valamit, amely az olvasás során többször is figyelmezteti befogadját, hogy nem az.

A probléma mentén két értelmezési tendencia bontakozik ki. Vannak, akik a fikciós elemek azonosítása mellett is következetesen memoárként utalnak a tárgyalt szövegre, míg mások nyomatékosítják, Nadas írása igenis fikció, pontosabban regény.⁴⁴ Kétségtelen, hogy retorikai felépítettsége, nyelvi ritmikája, helyenként egészen költői leírásai,⁴⁵ a szereplők nyelvezetének és megszólalásainak sokszor parodisztikus színrevitele kivezeti a szöveget az önéletírás műfaji kereteiből. Ám a kérdés akkor sem oldódik meg, ha regényként tekintünk a *Világló részletekre*, hiszen ezen a „közös nevezőn” belül számtalan műfaji változat sorolható fel: Radnóti Sándor meghatározásában „nagyszabású, szabálytalan családregegy és történelmi regény”;⁴⁶ Bagi Zsolt a szöveg „műfajtalansága” mellett „tudatregényről” és „esszéregényről”⁴⁷ beszél, Kácsor Zsolt pedig „történelmi-történeti elbeszélést”⁴⁸ emleget. Ezzel szemben Nemes Z. Márió mellőzi a választás kényszerét; olvasatában a szöveg ellentmondásossága, nyelvi és stílusbeli heterogenitása éppen a nádasi alkotót alapvetően jellemző⁴⁹ „fikció és referencialitás közti állandó adminisztrációs küzdelem”⁵⁰ feltárása és prezentálása. A monográfiában Bazsányi is köztes álláspontra helyezkedik; „regényszerű önéletírásnak” (582.) tekinti a *Világló részleteket*, amelynek tárgyalásában párhuzamosan mutatja meg a realitás felé törekvő szöveg memoárszerű elemeit, és az azokat folyton deformáló beszédmodok mintázatainak sokaságát. A műfaji kérdések mellett a „léptékváltás” a mondatpoétikában is érvényesül, ezért az elemzés fókuszsa a szavakra irányul, hiszen a *Világló részletek* öreg elbeszélőjének meghatározó gyermekkori tapasztalata a nem-értés; az érzékelt világ elemei és a megragadásukra, leírásukra használt szóalak közötti feszültség.

Az önéletírás elemzésében Bazsányi kevésbé fúr mélyre, mint ahogyan azt a *Párhuzamos történetek*nél teszi. Az eddigi recepció áttekintése és a korábbi regényekkel való kapcsolódási pontok feltérképezése mellett inkább értelmezési lehetőségeket villant fel, útvonalakat kínál az olvasáshoz, amelyeken aztán ő maga nem halad végig. Miközben szépen mutatja meg a személyiségértelmezés problémájának kontinuous jelenlétét Nadas írásában, a memoárral kapcsolatos megállapításainak egy része kifejtetlen marad. Így például nem derül ki az sem, hogy a címben is kiemelt *részletek*ből álló szöveg⁵¹ hogyan lesz „[...] elbeszélő önazonosság, rendhagyóan végigmesélt történet” (597.). Ez ugyanis éppen azt a töredékességet⁵² vonja kétségbe, amely a memoár osztott perspektívájából adódik. A gyermekkori tapasztalat megragadását mindig szigorúan ellenőrző felnőtt elbeszélő hang saját emlékeinek bemutatása után és közben folyamatosan elemzi az adott képet és a visszaidézés processzusát is. Az „eltávolítás”⁵³ gesztusaival élő permanens (ön)reflexió ezért

⁴⁴ Lásd: Visy Beatrix: Élfények és derítőlapok, *Alföld*, 2017/10, 127.

⁴⁵ Ennek egyik legszebb példája, amikor az elbeszélő összekapcsolja, szinte egymásra írja az Újpesti rakpart és a Pozsonyi út között álló monumentális református templom, valamint Tauber Klára és Németh Rózsi testalkatának bemutatását: „Küllemével ugyan megzavart, nem értettem oszlopsorának sérülését, de az épületet illető zavarodottságommal együtt tettem magamévá Istenét. Miként másként fogadhatná el egy gyerek a létező dolgokat, ha nem az idegenkedéseivel együtt. *Testalkatukban, értsd statikájukban* is hasonlítottak egymásra az anyánkkal. Az erős csontjaik, a megdolgozott kemény húsuk, a széles csípőjük, a fizikai erejük.” (I. 481. – Kiemelés tőlem: K. A.)

⁴⁶ Radnóti Sándor: Szilénoszi emlékiratok, *Jelenkor*, 2017/7–8, 890.

⁴⁷ Bagi: Szakmai problémák, i. m., 50.

⁴⁸ Kácsor Zsolt: *Ex libris, Élet és Irodalom*, 2017. augusztus 25.

⁴⁹ Vö.: „Én a saját tudathasadásom adminisztrátora vagyok.” In: Nadas: *Évkönyv*, i. m., 55.

⁵⁰ Nemes Z. Márió: Trauma és utópia, *Műút*, 2017/062, 53.

⁵¹ Vö. Visy, i. m., 122.

⁵² Vö. Radnóti: Szilénoszi emlékiratok, i. m., 899.

⁵³ Vö. Sipos Balázs: Mimikri és autizmus, *Műút*, 2017/062, 18.

éppen az önazonosságot teszi kérdéssé az egész önéletírásban, amely nincs lezárva, hiszen az elbeszélő íróvá válásának történetét már nem rögzíti.⁵⁴

*

Bazsányi Sándor monográfiája segítőkészen kalauzolja olvasóját a Nádas-életműben, akinek figyelmét haladás közben rengeteg összefüggésre és érdekességre hívja fel. Ahogyan a fülszöveg is kiemeli, a kötet kézikönyvként is jól használható; az egyes fejezetekben tárgyalt szöveg(ek)re fókuszáló elemzés mellett rendre felbukkan a panorámaszerű kitekintés a történelmi kontextusra és az életmű egészére. Bazsányi következetesen olvas és értelmez; előre meghatározott koncepciójához tartja magát, amiből az is következik, hogy tág apparátusa ellenére ritkán folytat mély párbeszédet a recepcióval. Iróniaközpontú elemzése továbbra is egyedi megközelítése a *Párluzamos történeteknek*, ám a regény irodalomtörténeti jelentőségét az is bizonyítja, hogy mennyi kiaknázatlan és tisztázatlan terület maradt még, amelyet tovább szaporít sokrétű kapcsolata a *Világló részletekkel*. Az önéletírás újabb értelmezései pedig remélhetőleg elmélyítik a heterogén diskurzusokból álló szöveggel kapcsolatban eddig felvázolt szempontokat, hogy tovább árnyalják az összetett képet, amelyet a monográfia megrajzol Nádas szépírói munkásságáról.

---

⁵⁴ Radnóti, uo., 900.